

MAKTABGACHA TA'LIM YOSHIDAGI BOLALARDA ATROF-
MUHITGA MAS'ULIYATLI MUNOSABATNI SHAKLLANTIRISH VOSITA VA
USULLARI

Soliyev Ilhom Sobirovich

Pedagogika fanlar bo'yicha falsafa doktori, dotsent

Topvoldiyeva Mushtariybegim Ravshan qizi

Farg'ona davlat universiteti talabasi

Annotatsiya: *Ushbu maqolada maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarda atrof-muhitga mas'uliyatli munosabatni shakllantirish metodlari, shakllari va vositalarini ilmiy-nazariy jihatdan tadqiq etish yoritilgan.*

Аннотация: *В статье описано научно-теоретическое исследование методов, форм и средств формирования ответственного отношения к окружающей среде у детей дошкольного возраста.*

Abstract: *This article describes the scientific-theoretical research of methods, forms and means of forming a responsible attitude to the environment in children of preschool age.*

Kalit so'zlar: *atrof-muhit, ekologiya, mas'uliyat, tabiat, innovatsiya, olov, ekologik madaniyat, ekologik ong, ekologik tafakkur, ekologik dunyoqarash, ekologik e'tiqod, ekologik bilim, ekologik faoliyat.*

Dunyo jamiyatida global ekologik muammolar va integratsiya jarayonlari chuqurlashayotgan hozirgi sharoitda ijtimoiy va individual ekologik tushunchalarni boshlang'ich sinfdan boshlab rivojlantirishga ehtiyoj kuchaymoqda. Shu yo'nalishning atrof-muhit va rivojlanish bo'yicha Stokgolm, Rio-de-Janeyro deklaratsiyalari BMT Bosh Assambleyasining "Tabiatning jahon xaritasi" haqidagi rezolyusiyasi, shuningdek, YUNESKO va YUNEP kabi xalqaro tashkilotlarning ilmiy-tadqiqot yo'nalishlarida ekologik ta'limning axloqiy-etik, aksiologik, tushunchaga oid komponentlarini ta'minlash asosiy maqsad sifatida qayd etilgan. Ta'limning quyi bosqichidan boshlab ekologik ta'lim sifatiga tobora ortib borayotgan talablar asosida barqaror taraqqiyot nazariyasi va amaliyotiga tayanib, maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarda atrof-muhitga mas'uliyatli munosabatni shakllantirish muhim amaliy ahamiyat kasb etadi.

Rivojlangan mamlakatlar maktabgacha ta'lim tizimi bolalarda atrof-muhitga oqilona munosabatni shakllantirishga qaratilgan ijtimoiy va tashkiliy-pedagogik shart-sharoitlar, ilmiy-metodik ta'minot va axborot-ta'lim muhiti, ekologik ta'lim muammolari yechimini topishga alohida e'tibor qaratmoqda.

Ushbu masalalarni hal etishda maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarda atrof-muhitga mas'uliyatli munosabatni shakllantirish ekologiyaga bo'lgan munosabatni to'g'ri tarbiyalash umumbashariyat kelajagi uchun eng dolzarb muammo sifatida e'tirof etilmoqda.

Atrof-muhitga mas'uliyatli munosabatlarning yangi paradigmalariga o'tish nafaqat tarbiyalanuvchilarni ekologik tushunchalarini shakllantirishga oid innovatsion va kreativ yondashuvlarni, balki mazkur jarayonni ta'minlashga imkon beruvchi metodologik va texnologik asoslarni ham takomillashtirishni taqozo etmoqda.

Respublikamizda atrof-muhit ta'limini maxsus yo'nalish sifatida rivojlantirishga katta e'tibor qaratilmoqda. Ekologiyani ko'p tizimli soha sifatida baholash, ekologik bilimlarning axloqiy mohiyati va zamonaviy mazmunini to'g'ri anglagan holda maktabgacha ta'lim jarayonidan boshlab mas'uliyatni shakllantirish muhim ahamiyat kasb etadi. Respublikamizda 1992-yil 8-dekabrda bo'lib o'tgan Oliy Kengashining o'n birinchi sessiyasida qabul qilingan Konstitutsiyaning 50-moddasida "Fuqarolar atrof tabiiy muhitga ehtiyotkorona munosabatda bo'lishga majburdirlar" – deb belgilab qo'yilgan. Shundan kelib chiqib ekologik muammolarni oldini olish, tabiatni asrash, atrof-muhitga bo'lgan mas'uliyatli munosabatni shakllantirishni maktabgacha ta'lim yoshidan boshlash maqsadga muvofiq sanaladi.

Mas'uliyat – bu shunday xarakterni namoyon qiladiki, unda shaxs shaxslararo, jamoada va jamiyat bilan aloqadorlikda o'zining ijtimoiy va ma'naviy yetukligini aks ettiradi. Ma'suliyatli bo'lish, demak vijdonlilik va burch hissini shaxsda mavjud bo'lishidir. Vijdon har tomonlama shaxsni nazorat qiluvchi omil sanaladi. "Mas'uliyat – arab tilidan olingan bo'lib, javob bermoq, javobgar bo'lmoq degan ma'nolarni anglatadi. Mas'uliyat tushunchasi ilk bora falsafiy adabiyotlarda XIX asrning 2-yarmidan boshlab qo'llanila boshlagan".

Ma'lumki, bola shaxsi o'zaro va bioijtimoiy munosabatlar tizimida tarkib topadi. Bu munosabatlarni keltirib chiqaradigan asosiy manba – bolaning hissiy bilish jarayoni va o'yin faoliyatidir. Demak, bola shaxsiga xos bo'lgan barcha psixologik holat va jarayonlar ijtimoiy hayot hamda atrof-muhit ta'sirida vujudga keladi. Bola o'z faoliyati jarayonida o'zini o'rab turgan tabiiy va antropogen narsalar va hodisalar mohiyatini bilib oladi.

Bolaning atrof-muhitni hissiy bilish jarayoni o'z mohiyati va xususiyati jihatidan bir-biridan shartli farq qiluvchi uch bosqichdan iborat bo'ladi. Zero, hissiy bilish bolaning sezgilariga bevosita ta'sir etgan tashqi atrof-muhit (tabiat) va uning alohida xossalarning ko'rinishlar, qiyofalar, tasvirlar, manzaralar shaklida miyasida eks etishidir.

Maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarda atrof-muhitga mas'uliyatli munosabatni shakllantirishning mohiyati haqida so'zlashdan avval ekologik tushuncha mazmuniga to'xtalish lozim. Negaki, bolaga ekologik ta'lim-tarbiya bermay turib, atrof-muhitga mas'uliyatli munosabatni shakllantirib bo'lmaydi.

Adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, ekologik ta'lim-tarbiyaga oid tushunchalar turli davrlarda turlicha izohlangan. Qadimgi odamlar asosan yig'ib-terib, ovchilik qilish va baliq tutish bilan kun kechirganlar. Tabiatning inson ustidan hukmronligi to'lov kashf etilgunga qadar davom etgan. Olov kashf etilishi bilan insonning tabiatga bo'lgan shogirdligi nihoyasiga yetib, tabiat ustidan hukmronlik ta'siri kuchaydi. Inson tabiatning bir bo'lagi, ya'ni tabiat insonni yaratgan. Lekin inson jisman va aqlan rivojlanishi bilan tabiatga ozor bera boshlagan. Texnikaning rivojlanishi o'z navbatida foydali qazilmalardan keng foydalanishga olib keldi.

Xulosa qilib aytganda, "Atrof-muhitga mas'uliyat" tushunchasi muhim tarixiy asoslarga ega bo'lib, insoniyat taraqqiyotining barcha davrlarida dolzarb ahamiyat kasb etgan. Kishilarda, shu jumladan maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarda atrof-muhitga mas'uliyatli munosabatni shakllantirish aniq psixologik-pedagogik shart-sharoitlarni, maxsus tashkiliy-pedagogik jihatlarni hisobga olishni talab etadi. "Atrof-muhitga mas'uliyatli munosabat" tushunchasi ekologik madaniyat, ekologik ong, ekologik tafakkur, ekologik dunyoqarash, ekologik e'tiqod, ekologik bilim, ekologik faoliyat kabi tushunchalar bilan bog'liq bo'lib, ekologik ta'lim hamda tarbiya orqali bolalarga singdiriladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Baratov P. Tabiatni muhofaza qilish: O'qituvchilar uchun fakultativ kurs yuzasidan qo'llanma. – T.: «O'qituvchi», 1991. 31-b.
2. To'xtaev A.S. Ekologiya / O'quvchilar uchun qo'llanma. – T.: «O'qituvchi», 2001. 32-b.
3. Berdanova P. Xalq og'zaki ijodida ekologik madaniyat / Xalq ta'limi. – Toshkent, 2001. - № 2. 38-b.
4. Yemelyanova M.V, "Vzaimosvyaz obshchego i osobennogo v ekologicheskom vospitanii mladshix shkolnikov". Avtoreferat. - Moskva – 2006, -st. 14, 19, 21, 43.
5. Kao Ja Nyk, "Formirovanie i razvitie ekologicheskix ponyatiy v kurse botaniki v usloviyax shkolы Vetnama". Dissertatsiya. – Leningrad. – 1984 g - str. 146.
6. Milliy ma'ruza. "O'zbekiston Respublikasida atrof-muhit holati va tabiiy resurlardan foydalanish to'g'risida. – Toshkent: Chinor, 2008. – 250 b.

7. Suxomlinskiy V. A “Roditelskaya pedagogika”. Kniga roditelyam Piter, 2017 g. –73 b.
8. To‘xtayev T., Hamidov A., Ekologiya asoslari va tabiatni muhofaza qilish.. – T.: O‘qituvchi, 1994. – B. 22.
9. Xasanboeva O., Jabborova H., Nodirova Z. Tabiat bilan tanishtirish metodikasi. O‘quv qo‘llanma – Toshkent: Cho‘lpon, 2013. – B 77.